

Andrzej Marzec

KARIERY POLITYCZNE NA RUSI CZERWONEJ ZA PANOWANIA KAZIMIERZA WIELKIEGO (1340–1370)*

1. Ruś Czerwona znalazła się w granicach Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIV wieku. Poszerzenie granic polskiej monarchii stanowiło jednak proces długotrwały i pociągający za sobą liczne następstwa o charakterze, zarówno politycznym, jak i społeczno-gospodarczym¹. Ruś Czerwona jest pojęciem nieprecyzyjnym geograficznie i historycznie, w przybliżeniu można tym terminem określić tereny rozciągające się na wschód od historycznej Małopolski, obejmujące ziemię przemyską, sanocką, belską, chełmską, lwowską i księstwo włodzimierskie. Włączenie części wspomnianych obszarów w granice Królestwa Polskiego spowodowało, że jego terytorium powiększyło się o blisko 50%, w stosunku do czasów przed rokiem 1340, kiedy Kazimierz Wielki rozpoczął ekspansję na wschód. Stulecie XIV, w którym doszło do omawianych wydarzeń stanowiło dla Polski niezwykle ważny okres.

Wówczas zostały zainicjowane właściwie wszystkie procesy polityczno-społeczno-ekonomiczne, które legły u podstaw ustrojowych i Rzeczypospolitej. Ziemie polskie, po długotrwałym okresie rozdrobnienia politycznego w wieku XIII, zostały na przełomie stuleci XIII i XIV zjednoczone w swym podstawowym zrębie, przez króla czeskiego Wacława II z dynastii Przemyślidów. Fakt ten nie został zaprzeczony po śmierci króla, ponieważ wojujący z nim o władzę w Krakowie Władysław Łokietek, z rodzimej dynastii Piastów, zamierzał kontynuować i rozszerzać zapoczątkowany proces jednoczenia ziem polskich². W latach 1306–1333 udało mu się połączyć pod swoją władzą Małopolskę, Wielkopolskę oraz ziemię łęczycką, sieradzką i Kujawy. Poza granicami Królestwa pozostały trzy bardzo ważne dzielnice: Mazowsze, Pomorze Gdańskie i Śląsk³.

* Artykuł jest rozszerzoną wersją referatu wygłoszonego w lipcu roku 2002 w Leeds, w ramach «International Medieval Congress».

- 1 Literatura dotycząca tego zagadnienia jest obszerna, zob. np.: Prochaska A. W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza Wielkiego // *Kwartalnik Historyczny* (dalej: KH). – T. 6: 1892. – S. 1–33; Dąbrowski J. Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382. – Kraków, 1918. – S. 78–134; Zakrzewski S. Wpływ sprawy ruskiej na państwo polskie w XIV w. // *Przegląd Historyczny* (dalej: PH). – T. 28: 1921–22. – S. 81–121; Paszkiewicz H. Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. – Kraków, 2002 (przedruk wydania z 1925 roku); tegoż. Z dziejów rywalizacji polsko-węgierskiej na terenie Rusi halicko-włodzimierskiej w XIV wieku // KH. – T. 38: 1924. – S. 281–310; Sieradzki J. *Regnum Russiae* // tegoż. Polska wieku XIV. – Warszawa, 1959. – S. 9–38; Wyrozumski J. Polska – Węgry i sprawa Rusi halicko-włodzimierskiej za Kazimierza Wielkiego // *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów*. – Toruń, 1996. – S. 111–120.
- 2 Problematyka zjednoczenia Królestwa Polskiego na przełomie XIII i XIV wieku była i jest przedmiotem różnorodnych badań: Kętrzyński S. O królestwie wielkopolskim // PH. – T. 8: 1909. – S. 129–153; Balzer O. *Królestwo Polskie 1295–1370*. – T. 1–3, Lwów, 1919–1920; Wojciechowski Z. *Państwo polskie w wiekach średnich*. – Poznań, 1948; Baszkiewicz J. *Państwo suwerenne w feudalnej doktrynie politycznej do początku XIV wieku*. – Warszawa, 1964; tegoż. *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV w.* – Warszawa, 1954; Jasiński K. *Z problematyki zjednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku* // *Zapiski Historyczne*. – T. 21. – 1956. – S. 198–241; Nowacki B. *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*. – Poznań, 1977; Barciak A. *Czechy a ziemię południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemię południowej Polski*. – Katowice, 1992; Gawlas S. *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*. – Warszawa, 1996. – Tam obszernie zestawienie starszej literatury na s. I–V.
- 3 Bieniał J. *Wielkopolska, Kujawy ziemię łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*. – Toruń, 1969; Pakulski J. *Siły polityczno-społeczne w Wielkopolsce w pierwszej połowie XIV wieku*. – Toruń, 1979; Nowakowski T. *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*. – Bydgoszcz, 1992; Jurek T. *Dziedzic Królestwa Polskiego, książę głogowski Henryk (1274–1309)*. – Poznań, 1993; Kurtyka J. *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*. – Kraków, 1997. – S. 133–180.

Pomimo stworzenia względnie zwartego terytorialnie jądra odradzającej się monarchii, Łokietek umierając pozostawiał państwo stojące właściwie na granicy egzystencji. Powodem był katastrofalny dla Polski konflikt zbrojny z Krzyżakami o Pomorze Gdańskie, połączony z wojną z królem czeskim Janem Ślepym Luksemburskim o prawa do korony polskiej oraz o wpływy na Śląsku i Mazowszu⁴. Potęga militarna sąsiadów była tak ogromna, że Łokietek był właściwie skazany na klęskę. Kazimierz Wielki obejmując w roku 1333 władzę w Krakowie musiał poradzić sobie z tymi wszystkimi problemami. Na dworze krakowskim istniało głębokie przekonanie o konieczności uregulowania stosunków z Luksemburgami i Zakonem Krzyżackim. Problemem pozostawała jedynie skala ustępstw terytorialnych jakie musiał poczynić król Polski wobec sąsiadów oraz cena, jaką musiał zapłacić za zrzeczenie się przez Luksemburgów pretensji do tronu w Krakowie. Z tego względu proces normowania relacji z Zakonem trwał do 1343 roku, zaś z królestwem czeskim aż do 1348⁵.

2. Utrzymanie egzystencji państwa piastowskiego po śmierci Władysława Łokietka nie było jednak wyłącznie zasługą geniuszu politycznego jego syna. Podstawową rolę odegrał w tym przypadku, zawarty jeszcze w roku 1320, sojusz dynastyczny między Piastami a Andegawenami węgierskimi⁶. W roku 1327 w obliczu śmiertelnego niebezpieczeństwa, które wisiało nad Polską ze strony Czech, Łokietek umocnił to porozumienie, gwarantując Karolowi Robertowi następstwo w Polsce, w razie swej bezpotomnej śmierci lub śmierci swego jedynego syna Kazimierza, wów-

czas ciężko chorego. W zamian za to król Węgier zmusił Jana Luksemburskiego do wycofania się spod Krakowa, grożąc mu wojną⁷. Od tego czasu wsparcie węgierskie na arenie międzynarodowej i perspektywa rządów andegaweńskich w Polsce, stanowiły trwałe elementy polityki Kazimierza Wielkiego, a dla losów Rusi Czerwonej duże znaczenie miały także węgierskie pretensje do tych obszarów. Królestwo Węgierskie, podobnie jak Polska utrzymywało żywe kontakty z księstwami Rusi od wieku X. Na przełomie stuleci XII i XIII doszło do decydującej rozgrywki polityczno-militarnej między książętami Piastowskimi a królami Węgier o kontrolę nad księstwem halickim, największym na zachód wysuniętym władztwem Rurykowiczów⁸. Trzynastowieczna tradycja tej rywalizacji miała znaczny wpływ na wydarzenia w wieku XIV, które decydowały o polskiej ekspansji. Dla pełnego wyświetlenia tła, które towarzyszyło politycznym karierom na Rusi Czerwonej, należy wspomnieć jeszcze o innych zagadnieniach, prócz stosunków piastowsko-andegaweńskich. Chodzi mianowicie o modernizację Królestwa Polskiego, jaka dokonała się za panowania ostatniego Piasta. Stałe zagrożenie Polski ze strony silniejszych sąsiadów na zachodzie i północy zmusiło króla Polski do szukania możliwości wzmocnienia potencjału swojego państwa. Przed Kazimierzem Wielkim stały dwie zasadnicze drogi do tego celu: pierwsza to wewnętrzna modernizacja skupiająca się na wzmocnieniu władzy króla i jego domeny, druga to ekstensywne poszerzanie granic państwa, celem zwiększenia jego potencjału ludnościowego, ekonomicznego i poli-

4 Zajączkowski S. Polska a Zakon w ostatnich latach Władysława Łokietka. – Lwów, 1929. – S. 52–54; Karwasińska J. Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343 // Kujawy i Mazowsze. – Warszawa, 1997. – S. 91–181; Zajączkowski S. Przymierze polsko-litewskie 1325 // KH. – T. 40: 1926. – S. 563–617; Włodarski B. Między Litwą – Polską a zakonem krzyżackim. (Sylwetka Waclawa plockiego) // Zapiski TNT. – T. 16: 1950. – S. 5–21; Biskup M. Analiza bitwy pod Płowcami i jej dziejowego znaczenia, Ziemia Kujawska. – T. 1: 1963; tegoż. Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521, Gdańsk, 1993. – S. 15–37; Jurek T. Prolog wojny polsko-krzyżackiej w 1327 roku // Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII wiek. – Toruń, 1992. – S. 165–173.

5 Dąbrowski J. Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1400. – Kraków, 1932. – S. 413–481; Kaczmarczyk Z., Weyman S. Reformy wojskowe i organizacja siły zbrojnej za Kazimierza Wielkiego. – Warszawa, 1958. – S. 23–32; Szczur S. Traktaty międzypaństwowe Polski piastowskiej. – Kraków, 1990. – S. 38–71; tegoż, Traktat pokojowy Kazimierza Wielkiego z Zakonem Krzyżackim z 1343 roku // Zapiski Historyczne. – T. 56: 1991. – Z. 4. – S. 7–43; tegoż. Zjazd Wyszehradzki z roku 1335 // Studia Historyczne. – T. 35: 1992. – S. 3–18; tegoż. Okoliczności zrzeczenia się Śląska przez Kazimierza Wielkiego w roku 1339 // Studia Historyczne. – T. 35: 1992; tegoż. Papiestwo awiniońskie wobec odrodzonego Królestwa Polskiego w XIV wieku // Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów. – Toruń, 1997. – S. 89–110; Wyrozumski J. Geneza sukcesji andegaweńskiej w Polsce // Studia Historyczne. – T. 25: 1982. – S. 185–197; tegoż. Polska – Węgry i sprawa Rusi halicko-włodzimierskiej za Kazimierza Wielkiego // Europa Środkowa i Wschodnia... – S. 111–120; Bieniak J. Geneza procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r. // Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia. T. 24: 1990. – S. 23–50; Fenrych W. Nowa Marchia w dziejach politycznych Polski w XIII i XIV w. – Warszawa, 1959.

6 Dąbrowski J. Elżbieta Łokietkówna // RAUfh. – T. 32: 1914. – S. 306–307.

7 Wyrozumski J. Geneza, passim; Dąbrowski J. Z czasów Łokietka. Studia nad stosunkami polsko-węgierskimi w XIV w. – Cz. 1 // RAUfh. – T. 34: 1916. – S. 321–322.

8 Włodarski B. Polska i Ruś 1194–1340. – Warszawa, 1968. – S. 31–90.

tycznego⁹. Król słusznie podążył obiema drogami. Dla realizacji drugiej drogi niezbędna była zgoda strategicznego sojusznika – Węgier, ciągle upatrującego w Rusi Czerwonej obszaru potencjalnej ekspansji. Stąd w roku 1338, najprawdopodobniej w zamian za dalsze zabezpieczenia andegawęńskiej sukcesji w Krakowie, Kazimierz Wielki otrzymał zgodę Karola Roberta na przejęcie władzy we Lwowie, po śmierci tamtejszego księcia Bolesława Jerzego Trojdenowica, który również przystał na te warunki¹⁰. Kiedy więc w roku 1340 został zamordowany książę Bolesław, król Kazimierz zorganizował pierwszą zbrojną wyprawę na Ruś¹¹. Opanowanie tych terenów nie było jednak rzeczą łatwą, ponieważ na scenie politycznej pozostawała jeszcze jedna strona, zainteresowana zajęciem ziem ruskich – Wielkie Księstwo Litewskie. Dlatego walki polsko-litewskie trwały 26 lat (1340–1366) i dopiero po licznych kampaniach zbrojnych zakończyły się zdobyciem przewagi przez Polskę i utrzymaniem przez nią kontroli nad zasadniczą częścią spornego terytorium¹².

3. Dla zrozumienia znaczenia karier politycznych, które zostały zrealizowane w Królestwie Polskim w oparciu o ekspansję na ziemie ruskie, trzeba kilka słów poświęcić wspomnianej wyżej modernizacji państwa, którą inicjował król, a która wynikała także z ewolucji społeczności rycerskiej na ziemiach polskich, coraz szybciej przekształcającej się w stan szlachecki. Potrzeby nowoczesnego państwa zmuszały Kazimierza Wielkiego do reorganizacji zarządu podległymi mu terytoriami. Reorganizacja ta dotyczyła zarówno kwestii ekonomicznych, jak i politycznych, a oczywiście obie były ze sobą ściśle związane. Dążenie monarchy do zbudowania zaplecza ekonomicznego, z którego mógłby w sposób nieskrępowany korzystać, było podyktowane przede wszystkim potrzebą wzmocnienia pozycji politycznej¹³. Osiągnięcie przez ostatnich Piastów władzy w Polsce stało się możliwe głównie dzięki poparciu silnego i skonsolidowanego rycerstwa małopolskiego. Bardzo szybko jednak poparcie to zaczęło panującym ciążyć, szczególnie Kazimierzowi Wielkiemu¹⁴. Z drugiej

⁹ Zagadnienie reform monarchii piastowskiej zaprzęta uwagę historyków już od dość dawna. Z ważniejszych prac należy wymienić: Kaczmarczyk Z. *Monarchia Kazimierza Wielkiego*. T. I Organizacja państwa. – Poznań, 1939; Wyrozumski J. *Kazimierz Wielki*. – Wrocław, 1982. – S. 142–194; Gawlas S. *O kształt...*, passim; tegoż. *Polska Kazimierza Wielkiego a inne monarchie Europy Środkowej – możliwości i granice modernizacji władzy // Modernizacja struktur władzy w warunkach opóźnienia na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*. – Warszawa, 1999. – S. 5–34; tegoż. *Monarchia Kazimierza Wielkiego a społeczeństwo // Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*. – Toruń, 1999. – S. 197–236; tegoż. *Uwagi o polityce miejskiej Kazimierza Wielkiego // Aetas media aetas moderna*. – Warszawa, 2000. – S. 25–41; Kurtyka J. *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*. – Kraków, 2001. – S. 115–188. W tych pracach dalsza literatura.

¹⁰ Przez wiele lat przyjmowano jako datę zjazdu monarchów rok 1339, idąc za J. Długoszem: *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*. – Ks. 9. – Varsaviae, 1778. – S. 211–212, np.: Dąbrowski J. *Ostatnie lata...* – S. 96–107. Nie ulega jednak wątpliwości, że do spotkania doszło rok wcześniej: Włodarski B. *Polska...* – S. 287–291; Wyrozumski J. *Geneza sukcesji...* – S. 185–197; Szczur S. *Okoliczności zrzeczenia...* – S. 527–533.

¹¹ «Anno Domini 1340 Bolezlaus filius Troydeni ducis Mazoviae, princeps Ruthenorum in pocinnatus circa festum annunciacionis beate Marie virginis, ex hac vita migravit. (...) Eodem anno circa festum Ioannis baptiste idem rex Kazimirus congregans exercitum validum prope 20 milium, iterum Russiam intravit...» – *Rocznik Traski // Monumenta Poloniae Historica (MPH)*. – T. 2. – Warszawa, 1961 (przedruk fotoofsetowy). – S. 860; Paszkiewicz H. *Polityka ruska...* – S. 46–70.

¹² Zob. np.: *Kronika katedralna krakowska // MPH*. – T. 2. – S. 629–631 (fragmenty Kroniki zostały tam błędnie wydane jako część Kroniki Jana z Czarnkowa: Ożóg K. *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*. – Wrocław, 1987. – S. 51–52); Paszkiewicz H. *Polityka ruska...*, passim.

¹³ Zob. przypis nr 9.

¹⁴ Relacje królów piastowskich z rycerstwem, przede wszystkim małopolskim, stało się przedmiotem licznych studiów i polemik: Gawęda S. *Możnowładztwo małopolskie w XIV i pierwszej poł. XV wieku. Studium z dziejów rozwoju wielkiej własności ziemskiej*. – Kraków, 1966; Bieniak J. *Wielkopolska...*, passim; Nowakowski T. *Małopolska elita...*, passim; tegoż. *Polityka północna Polski w latach 1356–1364 na tle jej sytuacji wewnętrznej // Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy. Zeszyty naukowe nr 72. – Nauki Humanistyczne*. T. 10. – 1980. – S. 75–103; Pakulski J. *Siły...*, passim; Dacka I. *Związki elity władzy ziem dziedzicznych Władysława Łokietka z małopolskim obozem rządzącym (po roku 1306) // Społeczeństwo Polski średniowiecznej*. – T. 8. – Warszawa, 1999. – S. 155–174; Kurtyka J. *Elita małopolska XIII i XIV w. – przerwa czy kontynuacja (na przykładzie Toporów: potomstwo Żegoty, wojewody i kasztelana krakowskiego) // Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*. – Toruń, 1993. – S. 35–60; tegoż. *Kariera wojewody krakowskiego Andrzeja z Tęczyna na tle rywalizacji stronnictw za panowania Kazimierza Wielkiego // Cracovia, Polonia, Europa, Kraków 1995*. – S. 255–287; Marzec A. «*Domina terrae Sandecensis*». Rola polityczna królowej Jadwigi Łokietkowej w kontekście jej związków z dostojnikami małopolskimi (1305–1339) // *KH*. – T. 107: 2000. – S. 3–23; tegoż. «*Sapientior inter proceseres Poloniae*». Kariera polityczna Janusza Suchywilka h. Grzymała (1336–1374) // *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*. – Kraków, 2000. – S. 9–53; tegoż. *Elita wobec władcy i władca wobec elity w królestwie Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego // Monarchia w średniowieczu – władza nad ludźmi, władza nad terytorium*. – Warszawa-Kraków, 2002. – S. 139–168.

strony dążenia modernizacyjne oparte o kolonizację i konsolidację majątkową, prowadzone przez króla, zostały podchwyczone przez poddanych, głównie najbogatsze możnowładztwo ziem krakowskiej i sandomierskiej. Prowadziło to swego rodzaju wyścigu, czy może rywalizacji w dążeniu do majątkowej i politycznej samodzielności. Reorganizacja królewskiej domeny sprowokowała także jawne niezadowolenie rycerstwa, wobec którego urzędnicy monarchy prowadzili intensywną akcję rewindykacji królewskich ziem, które z różnych przyczyn znalazły się w prywatnych rękach¹⁵. Prócz tego Kazimierz Wielki rozpoczął konsekwentnie wykonywać swoje wyłączne prawo do zatwierdzania wszelkich transakcji dobrami ziemskimi, kontrolując w ten sposób tę ważną sferę życia publicznego¹⁶. Podkreślić trzeba, że o ile w Wielkopolsce, na Kujawach i w ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej rolę reprezentanta osoby króla pełnił starosta, o tyle w Małopolsce, ze względu na położenie stolicy, Kazimierz rządził osobiście¹⁷. Konsekwencją zarysowanej sytuacji stało się podjęcie przez króla od połowy lat czterdziestych próby znacznej zmiany oblicza małopolskiej elity urzędniczej, która odgrywała tak ważną rolę polityczną. Pretekstem zmian w jej łonie stał się naturalny proces wymiany pokoleniowej, jaki miał miejsce w grupie krakowskich i sandomierskich urzędników i swoje apogeum osiągnął w drugiej połowie lat czterdziestych. Odejście z grona żywych wielu ludzi, którzy swe kariery zaczynali w czasach panowania Władysława Łokietka, umożliwiło królowi wprowadzenie na wakujące urzędy swoich ludzi, którzy co prawda również wywodzili się z rycerstwa małopolskiego, ale bez wsparcia monarchy mogli nigdy nie osiągnąć aż tak wysokich godności i wpływowej pozycji

w otoczeniu króla. Właśnie w momencie zainicjowania dynamicznych przemian tak ekonomiczno-ustrojowych, jak i personalnych wewnątrz Królestwa, rozpoczęła się decydująca faza wojen o panowanie nad Rusią Czerwoną.

4. Pierwsza wyprawa wojsk polskich z roku 1340 nie przyniosła spodziewanych szybkich rezultatów, a rozpoczęcie przez Kazimierza Wielkiego wojny o Śląsk z Luksemburgami w latach 1345–1348 całkowicie zatrzymało możliwości ofensywne Polaków na wschodzie¹⁸. Dopiero zawarcie pokoju w Namysłowie z Karolem IV w roku 1348 umożliwiło Kazimierzowi Wielkiemu rozpoczęcie nowej ofensywy na Rusi. Jednocześnie od lat 1347–48 obserwujemy zintensyfikowanie działań reformatorskich, o który przed chwilą wspominałem¹⁹. Ekspansja na ziemie ruskie i pojawienie się tym samym nowych rozległych obszarów w granicach Królestwa Polskiego, natchmiały dało królowi do rąk ważne narzędzie władzy, którym była kwestia administrowania peryferyjną prowincją. Ruś Czerwona była jedynym krajem, gdzie rycerstwo polskie mogło liczyć na bezsprzecznie dominującą pozycję polityczną i jednocześnie mieć szansę szybkiego i niebagatelnego zysku ekonomicznego²⁰. Stąd ekspansja spotkała się z szerokim poparciem głównie wśród Małopolan. Król jednak bardzo rozsądnie pokierował polityką personalną opartą o nowe terytoria. Przede wszystkim na jego korzyść działał odmienny od polskiego ustrój, w którym znacznie więcej do powiedzenia miał monarcha, dysponujący bezwzględna dominacją nad poddanymi. Z tym wiązała się inna struktura społeczna, która nie wykształciła siłą rzeczy zwartego i wpływowego odpowiednika rycerstwa małopolskiego²¹. Kazi-

¹⁵ Potkański K. Sprawa restytucji; tegoż. Jeszcze sprawa restytucji... Obie prace w: tegoż. Lechici, Polanie, Polska. – Warszawa, 1965. – S. 568–651; Grodecki R. Działalność gospodarcza Kazimierza Wielkiego // tegoż. Polska Piastowska – Warszawa, 196. – S. 509–525; Gawlas S. Polska Kazimierza Wielkiego... – S. 27–34; tegoż. Monarchia Kazimierza... – S. 216–223.

¹⁶ Skupieński K. Małopolskie dokumenty w sprawach prywatnoprawnych w latach 1306–1386 // Rocznik Historyczny. – R. 66: 2000. – S. 55–81.

¹⁷ Kutrzeba S. Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV wieku // RAUfh. – T. 45: 190. – S. 231–248; Kurtyka J. Odrodzone królestwo... – S. 122–125.

¹⁸ Paszkiewicz H. Polityka ruska... – S. 46–112; Dąbrowski J. Dzieje polityczne Śląska... – S. 452–473.

¹⁹ Dogodnym narzędziem pozwalającym obserwować zmiany sytuacji wewnętrznej, szczególnie w Małopolsce, są zmiany ilościowe i jakościowe w produkcji dokumentów przez kancelarię królewską. Zob.: Skupieński K. Małopolskie dokumenty..., passim.

²⁰ W przypadku gdyby Śląsk został zajęty przez Kazimierza Wielkiego, można przypuszczać, że tamtejsze społeczeństwo, ze względu na swój poziom cywilizacyjnego rozwoju, byłoby w stanie oprzeć się naciskom politycznym ze strony nowych elit.

²¹ Kwestia ta to osobny i rozległy problem badawczy. W dużej mierze dotyczy on sprawy bardzo długiego procesu recepcji prawa polskiego na Rusi, które zostało tam oficjalnie wprowadzone dopiero w roku 1434. Odrębność prawna Rusi była przez długi czas na rękę królom Polski, a wprowadzenie prawa polskiego także odbyło się w momencie dogodnym politycznie. Ostatnio na ten temat: Wilamowski M. Powstanie i początki hierarchii urzędów ziemskich województwa ruskiego i Podola. Z dziejów elity politycznej Polski pierwszej połowy XV wieku // Rocznik Historyczny. – R. 64: 1998. – S. 105–128; Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439 // Rocznik Historyczny. – R. 66: 2000. – S. 83–120 – w tych starsza literatura.

mierz Wielki nie zmienił tej sytuacji i utrzymał ten stan rzeczy. Odmienności ustrojowo-prawne miały ogromny wpływ na możliwości karier politycznych w nowych ziemiach, ponieważ brak tradycyjnych hierarchii urzędniczych, tak specyficznych dla polskiego średniowiecza, poważnie ograniczał możliwości awansu w ogóle. Dla króla z kolei było to szansą tworzenia nowych relacji z promowanymi rycerzami, opartymi o bardziej osobiste związki, nawiązujące do tradycji lennei, choć nigdy wprost się do niej nie odwołujące²². Z tych względów mówiąc o karierach politycznych na Rusi Czerwonej w czasach Kazimierza Wielkiego biorę pod uwagę nie tylko obsadę urzędów istniejących na tych terenach (tych praktycznie z tego czasu nie znamy), ale także miejsce Rusinów w królewskim otoczeniu oraz kariery majątkowe nie idące w parze z awansami urzędniczymi lub też awanse urzędnicze nie mające miejsca na Rusi, ale będące wynikiem polityki ruskiej króla Kazimierza.

5. Jedynymi urzędami, które pojawiły się trwale na Rusi i zostały przeszczepione z Polski, były starostwa, a przede wszystkim starostwo generalne. Urzędnik taki jako reprezentant króla w danej prowincji stawał się niezwykle wpływową osobistością. Wobec niego dokonywano rezygnacji majątkowych, on rozstrzygał kwestie karne, zarządzał pospolitym ruszeniem w wypadku wojny i wreszcie miał pod swoją pieczę domenę monarszą na podległym mu obszarze²³. Prócz starosty generalnego istniały, zazwyczaj dla większych grodów i miast odrębne starostwa o mniejszych kompetencjach, głównie karnych i gospodarczych. Na Rusi Czer-

wonej, mimo słabości podstawy źródłowej, którą dla tych badań dysponujemy, można wyróżnić oprócz starostwa generalnego, także starostwo lwowskie i włodzimierskie²⁴. Obsada starostwa generalnego od razu wskazuje na kierunek polityki personalnej Kazimierza Wielkiego. Został nim mało znany rycerz, aczkolwiek pochodzący z możnego małopolskiego rodu Toporów – Otton z Pilicy²⁵. Nominacja ta pociągnęła za sobą subtelne i dzisiaj nie do końca czytelne konsekwencje. Ród Toporów należał wówczas do najmożniejszego w Królestwie Polskim, a jego przedstawiciele dzierżyli najwyższe urzędy w monarchii Władysława Łokietka i wydawało się, że tak samo będzie za panowania Kazimierza Wielkiego. Spośród licznych rycerzy pieczętujących się herbem Topór, najmożniejsza była rodzina Tęczyńskich²⁶. W momencie rozpoczęcia walk na Rusi w roku 1349 Andrzej z Tęczyna pełnił urząd podkomorzego krakowskiego i znajdował się w decydującym dla swej kariery momencie²⁷. Jednak w ramach wspomnianej przebudowy personalnej królewskiego otoczenia w końcu lat czterdziestych nie wyrósł on na nowego Topora, lidera małopolskich urzędników ziemskich, dotychczas dominujących w otoczeniu Kazimierza Wielkiego²⁸. Pozostając ciągle najpoważniejszym dostojnikiem w swym rodzie mógł być niemile zaskoczony królewską decyzją o powołaniu na starostę ruskiego Ottona z Pilicy, pochodzącego z tego samego co on rodu, ale z rodziny, która posiadała znacznie mniej prestiżową pozycję w łonie rycerstwa małopolskiego²⁹. Nie można stwierdzić, czy Andrzej liczył na nowy i ważny urząd, ale nie ulega wątpliwości, że objęcie przez dziedzica Pilicy

²² O specyfice polskiego feudalizmu zob. ostatnio: Gawlas S. *Die Probleme des Lehnswesens und des Feudalismus aus polnischer Sicht // Das europäische Mittelalter im Spannungsbogen des Vergleichs.* – Berlin, 2001. – S. 97–123.

²³ Kurtyka J. *Odrodzone Królestwo...* – S. 122–147.

²⁴ Status tych urzędów jest jednak bardzo niejasny. Nie można stwierdzić, czy były to jedynie starostwa grodowe, bo równie dobrze, szczególnie w przypadku starostwa włodzimierskiego, mogły to być urzędy o charakterze generalnym. Brak źródeł uniemożliwia sprecyzowanie tych interpretacji.

²⁵ Wyrozumska B. *Otto z Pilicy // PSB.* – T. 24. – S. 634–635.

²⁶ W latach dwudziestych wieku XIV kasztelanem krakowskim był Nawój z Tęczyna (*Urzednicy małopolscy XII–XV w. / Oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski i in.* – Wrocław, 1990. (dalej: *Urz. Mał.*). – Nr 133). O Tęczyńskich zob.: Kurtyka J. *Elita małopolska...*, passim; tegoż. *Topory, Starekonie i Oksyce. W sprawie związków międzyrodowych w XIII i XIV wieku // KH.* – T. 99: 1992. – S. 17–37; tegoż. *Tęczyńscy...*, passim.

²⁷ *Urz. Mał.* – Nr 269.

²⁸ Decyzje królewskie o kluczowych dla Tęczyńskiego awansach zapadły w początkach roku 1347. Wówczas po śmierci wojewody sandomierskiego Mszczuja z Krzelowa ok. roku 1344 przez trzy lata ważyła się obsada tego prestiżowego urzędu i wydawać by się mogło, że naturalnym kandydatem jest przedstawiciel Tęczyńskich – Andrzej, wówczas najpoważniejszy dostojnik w rodzie. Jednak król oddał województwo Janowi Jurze, niezbyt możnemu rycerzowi, który w tych latach zrobił błyskotliwą karierę polityczną. Andrzej zaś musiał zadowolić się podkomorstwem krakowskim – Kurtyka J. *Kariera wojewody...* – S. 276. O Janie Jurze zob.: Szczur S. *Dyplomaci Kazimierza Wielkiego w Awinionie // Nasza Przeszłość.* – T. 66: 1986. – S. 73–83; Kurtyka J. *Krąg rodowy i rodzinny Jana Pakosławica ze Stróżysk i Rzeszowa (ze studiów nad rodem Półkoziców w XIII i XIV wieku) // Przemyskie zapiski historyczne.* – R. 6–7: 1988/89. – S. 29–34; tegoż. *Odrodzone Królestwo...* – S. 94.

²⁹ Ojciec Ottona pełnił w ostatnich latach swego życia urząd kasztelana radomskiego, ale nie należał do wpływowych urzędników (*Urz. Mał.*, nr 680).

starostwa ruskiego stało się początkiem jego wielkiej kariery, połączonej ze znacznym wzrostem jego fortuny³⁰. Tęczyński zaś będąc nadal jednym z przywódców wspólnoty rodowej Toporów, coraz bardziej oddalał się od wpływowych kręgów królewskich doradców³¹. Nominacja Ottona na starostwo ruskie pozwalała więc królowi w prosty sposób wybrnąć ze swoistej politycznej niezręczności. Z jednej strony przedstawiciel Toporów pozostawał w gronie najwyższych dostojników, a z drugiej wyprobowanie nowego dygnitarza z tego samego rodu stawiało pod znakiem zapytania przywódczą pozycję dotychczasowego lidera. Fakt, iż obaj reprezentowali różne rodziny w ramach rodu, mogło prowadzić do wygodnej dla króla, rywalizacji wewnątrz clenodium Toporów. Najlepszym dowodem korzyści jakie odniósł Otton w wyniku tej nominacji jest opinia, jaką pozostawił o nim Jan z Czarnkowa: «miles circumspetus ac liberalissimus et potens»³². Pozycja Andrzeja z Tęczyna, mimo awansu w końcu jego życia na wojewodę krakowski, już nigdy nie odzyskała spodziewanego poziomu i dopiero jego synowie i wnukowie odbudowywali polityczną pozycję rodziny³³. Znacznie mniej wyraziście rysują się polityczne oblicza karier dwóch pozostałych starostów: lwowskiego i włodzimierskiego. Pierwszym z nich został w roku 1352 Abraham, członek innego możnego rodu małopolskiego – Rawiczów³⁴. Podobnie jak w przypadku Toporów przedstawiciele tego rodu w

początkach XIV należeli do czołówki elity urzędniczej Małopolski, lecz od końca lat trzydziestych ich rola polityczna zaczęła stopniowo maleć³⁵. Biorąc więc pod uwagę pozycję Rawiczów wcześniejszej generacji, kariera Abrahama z Baranowa nie należała do szczególnie błyskotliwych³⁶. Jednak objęcie ważnego urzędu starościńskiego w mieście i grodzie, które odgrywały kluczową rolę w kontroli nad nowo zajętej ziemią każe widzieć Abrahama w gronie ludzi obdarzonych przez króla zaufaniem³⁷. Jednak należy pamiętać także o tym, że oddanie omawianego urzędu przedstawicielowi Rawiczów było podyktowane potrzebą zachowania przez monarchę równowagi politycznej w gronie elit rycerstwa małopolskiego. Jednoznaczne ignorowanie ambicji wspólnot rodowych i rodzinnych mogło bowiem prowadzić do narastania zbyt silnych nastrojów opozycyjnych, których skutki mogły wpłynąć na i tak nie zawsze dobrze postrzegane reformy ustrojowe państwa³⁸. Zabezpieczenie interesów silnych rodów, o tradycjach politycznego wpływu, pozwalało bowiem królowi na nominacje ludzi będących w znacznie większym stopniu zależnych od panującego, których ten wyciągał z «politycznego niebytu». Takim człowiekiem był Ninota. Nie można nawet stwierdzić do jakiego rodu rycerskiego należał, zapewne pochodził z szeregow średniego rycerstwa. Jego kariera nie wynikała ze szczególnych zasług przodków, a także nie pociągnęła za sobą wzrostu znaczenia rodziny i źródła milczą o

³⁰ Majątek zgromadzony przez tego dostojnika spowodował, że jego jedyna córka była najlepszą partią w Królestwie, w początkach wieku XV.

³¹ Warto w tym miejscu dodać, że pozostając na urzędzie podkomorzego krakowski Tęczyński nie ustrzegł się przed dalszą degradacją swej pozycji politycznej, ponieważ postępująca w latach pięćdziesiątych reforma dworu królewskiego ograniczała dworskie kompetencje podkomorzego, oddając je w ręce marszałka, o którym będzie niżej.

³² Johannes de Czarncow. *Chronicon Polonorum* / wyd. J. Szlachetow // *Monumenta Poloniae Historica*. – T. 2. – Lwów, 1872. – S. 651.

³³ Kurtyka J. *Tęczyńscy...* – S. 181–271.

³⁴ Wroniszewski J. *Ród Rawiczów*. Warszawa i Grotowice. – Toruń, 1992; tegoż. *Ród Rawiczów*. Współrodowcy Warszowiców i Grotowiców. – Toruń, 1994.

³⁵ Za panowania Władysława Łokietka dwóch Rawiczów było kasztelanami krakowskimi – Grot Mateusz i Prędotą z Michowa (Urz. Mał., nr 129, 130). Do upadku znaczenia Rawiczów przyczyniły się, prócz politycznych także inne czynniki, z których najważniejszym była przedwczesna śmierć trzech rycerzy h. Rawa: Krystyna z Ostrowa zginęła pod Płowcami w roku 1331, zaś Goworek Grotowic i Siegniew Grotowic zmarli przedwcześnie – Wroniszewski J. *Ród Rawiczów*. – Warszawa... – S. 174. W roku 1349 nie żył już także biskup krakowski wywodzący się z tego rodu Jan Grotowic. O nim zob.: Niwiński M. *Biskup krakowski Jan Grotowic i jego zatargi z Władysławem Łokietkiem i Kazimierzem Wielkim* // *Nova Polonia Sacra*. – T. 3: 1939. – S. 57–99.

³⁶ Od roku 1346 piastował on godność podczaszego sandomierskiego i urząd ten posiadał także w czasie pobytu na starostwie lwowskim, zaś w ostatnich latach życia awansował na kasztelana i starostę lubelskiego (Urz. Mał., nr 809, 530, 1305).

³⁷ Źródła potwierdzają bezpośrednie zaangażowanie Abrahama w walki na Rusi: 1350 – *Archiwum Sanguszków*. – T. 2, nr 18; 1352 – Akta grodzkie i ziemskie. – T. 2, nr 1. W roku 1358 król dokonał nadania wsi Zwartów dla Piotrasza z Kijów (de Kygey) ad petitionem strenui militis domini Abrahe heredi de Baranow capitanequo nostro Lamburgensi // *Towarzysz Duchowieństwa katolickiego*. – R. 1. – Tarnopol, 1864. – S. 486–488. Nadanie miało miejsce w Baranowie.

³⁸ O znaczeniu rodów rycerskich w strukturze społecznej późnośredniowiecznej Polski zob.: Bieniański J. *Polskie rycerstwo średniowieczne*. Wybór pism. – Kraków, 2002. *Kwestie relacji między królem i elitami w późnośredniowiecznej Polsce* omawiają: Gąsiorowski A. *Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce* // *Społeczeństwo Polski średniowiecznej*. – T. 1. – Warszawa, 1982. – S. 264–290; Wroniszewski J. *Grupy decyzyjne w średniowiecznej Polsce* // *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*. – Toruń, 1993. – S. 175–186.

politycznie aktywnych potomkach Ninoty³⁹. Starostą włodziemskim został najpewniej w roku 1352⁴⁰. Nie był to jednak jego pierwszy urząd, ponieważ dwa lata wcześniej, po śmierci Jana z Pilicy h. Topór, objął kasztelanię radomską⁴¹. Od samego początku swej kariery był zaangażowany w walki na wschodzie, ponieważ w roku 1350 poświadczony został przy królu w trakcie walk z Litwinami⁴². Drugim ważnym wystąpieniem Ninoty był udział w podróży królewskiej na Mazowsze w roku 1359, podczas której doszło do uregulowania statusu księstwa plockiego po ewentualnie bezpotomnej śmierci Kazimierza Wielkiego. W wydarzeniu tym wziął udział kasztelan radomski, wraz z kanclerzem łęczyckim Florianem, marszałkiem dworu Pełką z Kościelca, Przedborem z Brzezia, kasztelanem rudzkiem (wieluńskim) Janem oraz kanonikiem krakowskim Tomkiem z Jakubowic⁴³. Wskazuje to na związek Ninoty z najbliższym królowi otoczeniem i tym samym pozwala przypuszczać, że udział w kształtowaniu polityki króla mógł być znaczny. Zaprezentowane skrótkowo trzej starostowie, urzędujący na ziemiach ruskich, byli jedynymi urzędnikami z czasów Kazimierza Wielkiego utworzonych specjalnie dla nowo opanowanych ziem. Można tutaj jedynie dodać efemeryczny urząd kanclerza ruskiego, którym przez pół roku 1356 był Janusz Suchywilk. W tym przypadku wszystko wskazuje jednak na to, że król kanclerstwo ruskie utworzył wyłącznie po to, aby Suchywilk znalazł się w gronie doradców królewskich, do

których należeli kanclerze. Kiedy na przełomie 1356/57 został kanclerzem krakowskim analogiczny urząd ruski nie został już nigdy obsadzony⁴⁴. Znaczenie wojen wschodnich dla kształtu personalnego politycznej sceny Królestwa Polskiego było jednak znacznie większe niż wskazywałoby na to ilość nowych urzędów.

6. Źródła dokumentujące wojny na Rusi Czerwonej i inne współczesne tym wydarzeniom, pokazują wyraźnie wykorzystanie przez króla czasu walk dla wyłuskiwania z otaczających go szeregów rycerstwa ludzi godnych zaufania. Od początku lat pięćdziesiątych wieku XIV Kazimierz Wielki zaczął zasadniczą przebudowę dworu królewskiego połączoną z wyraźnym osłabianiem znaczenia Małopolskiej elity urzędniczej⁴⁵. Drugi z tych procesów polegał na nie obsadzaniu całymi latami najwyższych urzędów tej dzielnicy, przy jednoczesnym awansowaniu na niższe godności ludzi spoza starego układu. Ich pojawienie się prowadziło do uśrednienia małopolskich urzędników, wśród których zaczęło brakować liderów o tradycyjnie silnej pozycji⁴⁶. Wprowadzanie wspomnianych nowych ludzi opierało się często na ich zasługach w czasie licznych wojen z Litwą. Analiza listu świadków królewskich dokumentów, pochodzących z czasu wypraw zbrojnych na wschód pokazuje, że nałożenie się na czas walk wymiany pokoleniowej w łonie elity urzędniczej, zaowocowało licznymi karierami politycznymi. Dotyczyły one już działających w polityce rodzin, jak i ludzi nowych⁴⁷.

³⁹ Sikora F. Ninota // PSB. – T. 23. – S. 129.

⁴⁰ Zbiór dokumentów małopolskich (dalej: ZDM). – T. 8, nr 2534 – o dacie zob.: Perzanowski Z. Wstęp // Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego 1302–1453. – Wrocław, 1971. – S. XXIII–XXIV.

⁴¹ Urz. Mał., nr 681.

⁴² Paszkiewicz H. Polityka ruska... – S. 120.

⁴³ Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski (dalej: KDW). – T. 3, nr 1401; Nowy Kodeks dyplomatyczny Mazowsza (dalej: NKDM). – T. 3, nr 28. Wszyscy co bardzo ciekawe zostali nazwani «militēs curie nostre» lub «familiares nostri». O relacjach mazowiecko-polskich w czasach Kazimierza Wielkiego zob. ostatnio: Grabowski J. Między Polską, Luksemburgami, Litwą a zakonem krzyżackim. Uwagi nad zholdowaniem Mazowsza przez Kazimierza Wielkiego // Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów. – Toruń, 1997. – S. 121–138. Tam starsza literatura.

⁴⁴ Marzec A. Sapientior inter proceres... – S. 27.

⁴⁵ O ewolucji urzędów dworskich i ziemskich w Małopolsce zob.: Kurtyka J. Problem identyczności urzędów ziemskich krakowskich i nadwornych w wiekach XIV–XVI // Urzędy dworu monarszego dawnej Rzeczypospolitej i państw ościennych. – Kraków, 1996. – S. 21–54.

⁴⁶ Marzec A. Elita wobec władcy... – S. 163–166.

⁴⁷ W toku wojen ruskich na politycznej scenie Małopolski pojawiła się spora grupa rycerzy, którzy zaczęli stopniowo obejmować różne urzędy tej dzielnicy: Pełka z Kościelca, Piotr ze Szczekocin, Wydzga z Tęgoboży, Andrzej z Wawrowic, Zawisza Gamrat z Kowali, czy też Pełka Ząbr z Czyżowa. Jednocześnie monarcha kontynuował awansowanie członków niektórych rodzin rycerskich, które w polityce zaistniały w poprzednich dziesięcioleciach jak Jelliczyków, Kurozwęckich i Półkoźców. Zob.: Kiryk F. Jeszcze o możnowładztwie małopolskim XIV i pierwszej połowy XV wieku // Studia Historyczne. – T. 12: 1969. – S. 114–115; Laberschek J. Początki i rozwój miasta Szczekociny do końca XV wieku. Uwagi do genealogii Szczekockich herbu Odrowąż // Patientia et tempus. – Kraków, 1999. – S. 105–109; Mosingiewicz K. Pełka Ząbr // PSB. – T. 25. – S. 579; Sikora F. Pełka z Kościelca // PSB. – T. 25. – S. 579–580; Leszczyńska-Skrętowa Z. Kościelec // Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu. – Cz. 3. – Z. 1. – S. 31–39; Wolski M. Ławszowici i Zaroszyce. Z zagadnień genealogiczności rodów rycerskich // Homines et societas. – Poznań, 1997. – S. 150–151; Bubczyk R. Kariera rodziny Kurozwęckich w XIV wieku. Studium z dziejów powiązań elity politycznej z Andegawami. – Warszawa, 2002. – S. 39–52.

7. Nieco uwagi w tym artykule chciałbym poświęcić jeszcze kilku wybranym postaciom, których publiczna działalność związana była ze wschodnią polityką króla Kazimierza. Postaci te swoją karierę związały z dworem królewskim i centralnym aparatem administracji państwowej, która w czasach Kazimierza Wielkiego zaczęła się kształtować. Reforma dworu polegała przede wszystkim na oderwaniu jego struktur urzędniczych, w możliwie dużym stopniu, od majoryzujących je dostojników małopolskich. Król powoływał więc nowe urzędy, wzorując się na dworach węgierskich Andegawenów oraz czeskich Luksemburgów⁴⁸. Dzięki tym zabiegom na królewskim dworze został powołany urząd marszałka, który połączył kompetencje podkoniego, i podkomorzego krakowskich a później także komornika. Ważnym reformom centralizacyjnym ulegał aparat skarbowy, ze względu na coraz większe zapotrzebowanie ze strony króla ma żywą gotówkę. Efektem było powołanie do życia urzędu podskarbiego. Nominacje na nowo utworzone urzędy były ściśle związane z zasygnalizowanymi wyżej politycznymi posunięciami króla wobec elity małopolskiej, zaś wybór poszczególnych osób, mających objąć wymienione urzędy, miał ściśle konotacje z walkami o panowanie nad Rusią Halicką w latach pięćdziesiątych. W przypadku marszałka piastujący od 1358 tę godność Pełka z Kościelca herbu Zabawa przed objęciem dworskiej funkcji intensywnie uczestniczył w walkach z Litwinami⁴⁹. Świadectwem zwrócenia przez Kazimierza Wielkiego uwagi na tegoż drobnego w gruncie rzeczy rycerza, jest fakt powołania go w roku 1350 na urząd podkoniego sandomierskiego, a po pięciu latach na analogiczny urząd krakowski,

który wówczas był ściśle związany z królewskim dworem⁵⁰. W roku 1355, tuż po objęciu urzędu podkoniego krakowskiego, Pełka znalazł się w gronie rycerzy negocjujących z Ludwikiem Andegaweńskim warunki jego ewentualnego objęcia tronu po Kazimierzu Wielkim⁵¹. Ostatnim szczeblem w ciekawej i błyskotliwej karierze Pełki było objęcie wspomnianego już wyżej, nowopowstałego urzędu marszałka dworu królewskiego w roku 1358⁵². Od tego roku marszałek znalazł się w gronie stale otaczających króla urzędników, szczególnie podczas podróży poza Krakowem.

Jeszcze ciekawiej rysuje się kariera podskarbiego. Tym niezwykle wpływowym i ważnym urzędnikiem został bowiem Rusin Dymitr z Goraja i Łady, a więc człowiek pochodzący spoza społeczności małopolskiego rycerstwa⁵³. Ród Korczaków z którego wywodził się podskarbi już w połowie wieku XIV był mocno rozrodzony i w jego skład wchodził zarówno możni bojarzy z których wyrósł Dymitr i mniej zamożni «dworanie», tym samym Korczakowie mieli znaczne wpływy w społeczności bojarzkiej na Rusi i stali się cennym sprzymierzeńcem króla Polski⁵⁴. Ojciec Dymitra – Chodko, wojewoda grodzki halicki, wraz ze swoimi braćmi Ostaszkim i Piotrem Żabą, już w roku 1353 otrzymał nadanie ziemskie w Małopolsce w zamian za zasługi w walkach z Litwinami⁵⁵. Rodzina podskarbiego czynnie uczestniczyła w polityce wschodniej Kazimierza Wielkiego także po roku 1353. Ojciec Dymitra oraz jego stryj Piotr Żaba pojawili w królewskim otoczeniu w 1358, przy okazji pertraktacji króla z Litwinami w Lublinie⁵⁶. W roku 1360 jedyny już wówczas dziedzic nadanych w roku 1353 dóbr – Piotr Iwanowic alias Żaba otrzymał dla nich prawo

⁴⁸ Kurtyka J. Problem identyczności..., passim; Gawlas S. Monarchia Kazimierza..., passim.

⁴⁹ W roku 1352 wystąpił w orszaku Kazimierza Wielkiego w Sanoku. Zob.: Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (dalej: AGZ). – T. 8, nr 1, a w kilka miesięcy później poręczał razem z innymi rycerzami pożyczkę 1000 kop groszy praskich, którą zaciągnął u mieszczan krakowskich na potrzeby walki z Litwą król. Zob.: Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506 (dalej: KDMK). – T. 1, nr 27.

⁵⁰ Nominacja Pełki na podkoniego sandomierskiego (Urz. Mał., nr 851) ma szczególne znaczenie także dlatego, że urząd ten nie był obsadzany przez rok 1350 przez 72 lata od roku 1278. Zaś po awansowaniu Pełki na podkoniego krakowskiego (Urz. Mał., nr 295) na opuszczony urząd sandomierski nigdy nikogo już nie powołano. Wygląda więc na to, że król specjalnie sięgnął po wakującą od kilkudziesięciu lat godność, aby związać ze swym otoczeniem dziedzica Kościelca.

⁵¹ Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej Ś. Wacława (dalej: KDKK). – T. 1, nr 201.

⁵² Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Pod red. A. Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1992, nr 391.

⁵³ Postać dziedzica Łady i podskarbiego dworu Kazimierza Wielkiego, Ludwika Węgierskiego i Władysława Jagiełły stała się już przedmiotem licznych badań. Ich podsumowania i skorygowania licznych błędów oraz rozstrzygnięcia wielu problemów dokonał F. Sikora: Dymitr z Goraja pan na Szczepieszynie w służbie Władysława Jagiełły w latach 1386–1400 // Studia Historyczne. – T. 29: 1986. – Z. 1. – S. 3–29; tegoż. Krąg rodzinny i dworski Dymitra z Goraja // Genealogia. Kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. – Toruń, 1989; por.: Myśliński K. Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. Dymitr z Goraja 1340–1400. – Lublin, 1981.

⁵⁴ Sikora F. Krąg rodzinny... – S. 56–57.

⁵⁵ Ibidem; KDM. – T. 3, nr 701. Dziadkiem Dymitra był Iwan z Kniechynic.

⁵⁶ Towarzysz duchowieństwa katolickiego. – T. 1. – Tarnopol, 1864. – S. 486–487.

niemieckie⁵⁷. Stryj Dymitra jako wojewoda grodzki żydaczowski pojawiał się w królewskim otoczeniu jeszcze przez następne osiem lat. Świadczy o jego stałym kontakcie z dworem królewskim, co było wynikiem znaczącej roli Piotra na Rusi, jako zaufanego kazimierzowskiego dostojnika⁵⁸. Pojawienie się samego Dymitra z Goraja na scenie politycznej Królestwa Polskiego nastąpiło najpóźniej w połowie lat sześćdziesiątych XIV stulecia. W 3 stycznia 1365 roku papież rozpatrzył suplikę podkanclerzego królewskiego Jana z Buska, który prosił o absolucję dla kilku swoich przyjaciół (*amicis*), w tym dla podskarbiego Dymitra z Rusi⁵⁹. Urząd osiągnął więc już w roku poprzednim. W królewskim orszaku musiał jednak przebywać od kilku lat, ponieważ w lutym 1361 roku został wymieniony w dokumencie królewskim jeszcze bez urzędu⁶⁰. O znaczeniu jego osoby na królewskim dworze świadczą przede wszystkim dwa źródła: pierwsze to statut żup solnych, który powstał przy czynnym udziale podskarbiego i został spisany przez jego pisarza oraz ostatni dokument króla Kazimierza z 4 listopada 1370 roku, którego lista świadków przedstawia bliskie królowi otoczenie dworskich urzędników⁶¹. Pojawienie się podskarbiego w królewskim orszaku w Olkuszu w roku 1368 także mogło mieć związek z powstającą wówczas ustawą górnictwem, mającą ustalić jednoznacznie statut olkuskich kopalń ołowiu i srebra⁶². Franciszek Sikora podkreślił, że statut solny Kazimierza Wielkiego stawiał Dymitra w gronie najbardziej wpływowych urzędników Królestwa, gdyż to właśnie podskarbi miał nie tylko kontrolować pracę żup i pobierać z nich należne królowi pieniądze, ale także wypłacać gotówkę ze skarbu królewskiego wszystkim, którzy będą mieli do tego jakiś tytuł, a

także zbierać pieniądze należne skarbowi od wielkorządców, żupników i starostów⁶³. Takie postanowienia królewskie świadczą o dużym zaufaniu, jakim cieszył się Dymitr u Kazimierza Wielkiego i mimo skąpych liczbowo wystąpień w dokumentach królewskich, niewątpliwie należał do czołwki polskiej elity politycznej końca lat sześćdziesiątych. Błyskotliwa kariera tego człowieka, który wprowadził do elity Królestwa całą swoją rodzinę, jest więc znakomitym przykładem wykorzystania przez ostatniego koronowanego Piasta możliwości, które pojawiły się w polityce wewnętrznej, po rozszerzeniu granic na obszary.

8. Na koniec warto jeszcze wspomnieć o jednym, lecz bardzo znamienym przykładzie kariery zbudowanej w znacznej mierze w oparciu o polską ekspansję na wschód. Człowiekiem, który w sposób bardzo spektakularny osiągnął polityczny i majątkowy sukces był Jan ze Stróżysk i Rzeszowa herbu Półkoza⁶⁴. Pochodzący również z szeregów średniego rycerstwa zasłynął w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych niebezpieczną misją dyplomatyczną z ramienia króla polskiego do chana tatarskiego, która miała na celu odciągnięcie Tatarów od sojuszu z Litwą i pozyskanie ich wsparcia dla polskich działań na Rusi⁶⁵. Sukces tej misji zaowocował królewskim nadaniem dla Jana, które obejmowało rozległe włości rzeszowskie, leżące wówczas na zachodnich rubieżach Rusi⁶⁶. Jan Pakosławic ze Stróżysk zaś stał się jednym z czołowych dyplomatów królewskich, prowadzącym ważne misje polityczne, przede wszystkim do Awinionu⁶⁷.

9. Krótki przegląd wybranych karier politycznych jakie miały miejsce w Królestwie Polskim za panowania Kazimierza Wielkiego i które były mniej lub bardziej związane z ekspansją Pol-

⁵⁷ KDM. – T. 1, nr 255.

⁵⁸ Sikora F. *Krąg rodzinny...* – S. 65, przyp. 30. Piotr Żaba miał syna Michała zwanego Żabicom, ale zmarł on bezpotomnie przed rokiem 1394. – Tamże. – S. 67–68.

⁵⁹ *Monumenta Polaniae Vaticana* (dalej: MPV). – T. 3, nr 492 – «Demitrio de Russia, vicethezaurario domini regis». Prócz niego prośba dotyczyła Piotra syna Wenera i jego żony Katarzyny, Bratka syna Hilmana i jego żony Katarzyny, byli to mieszczańscy krakowscy, Konrada Pfintzinga z Norymbergii i jego żony Małgorzaty.

⁶⁰ KDW. – T. 4, supplement, nr 2068.

⁶¹ *Starodawne prawa polskiego pomniki*. – T. 1. – Kraków, 1856 (dalej: SPPP 1). – S. 217; KDM. – T. 1, nr 308.

⁶² ZDM. – T. 4, nr 994.

⁶³ SPPP 1. – S. 217–218; Sikora F. *Krąg rodzinny...* – S. 61–62.

⁶⁴ O nim zob.: Kurtyka J. *Krąg rodowy...*, passim; tegoż. «Senex ambulans» arcybiskup lwowski Jan Rzeszowski (1345/6–1436) // *Nasza Przeszłość*. – T. 77: 1992. – S. 57–101; Szczur S. *Dyplomaci...* – S. 90–103.

⁶⁵ Paszkiewicz H. *Polityka ruska...* – S. 184–185; Szczur S. *Dyplomaci...* – S. 95–97.

⁶⁶ *Kodeks dyplomatyczny Polski*. – T. 1, nr 119; Krzyżanowski S. *Poselstwo Kazimierza Wielkiego do Awinionu i pierwsze uniwersyteckie przywileje* // *Rocznik Krakowski*. – R. 4: 1900. – S. 6; Gąsiorowski A. *Donacje Kazimierza Wielkiego dla rycerstwa* // *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*. – T. 13: 1979. – S. 76; Kurtyka J. *Krąg rodowy...* – S. 7; tegoż. *Początki osady i miasta* // *Dzieje Rzeszowa*. – Rzeszów, 1994. – S. 128–159.

⁶⁷ Zob. przyp. 64.

ski na wschód, wskazuje na znaczenie przemian ustrojowych państwa, jakich dokonywał król, dla kształtu personalnego elity urzędniczej i elity politycznej. Sygnalizowane uwarunkowania polityczne i społeczne, które stanowiły tło ekspansji na Ruś Czerwoną dodatkowo umacniają tezę o przełomowości zmian społecznych i politycznych Królestwa Polskiego w połowie wieku XIV. Dynamiczny proces kształtowania się stanu szlacheckiego, dominującego w polskiej rzeczywistości średniowiecza i czasów nowożytnych, przebiegał równoległe z działaniami modernizacyjnymi i centralistycznymi Kazimierza Wielkiego. Rodziło to różne napięcia i miało zasad-

niczy wpływ na ostateczny kształt ustroju późnośredniowiecznej Polski. Opanowanie Rusi Czerwonej miało bardzo ważny wpływ na przebieg tych procesów. Objęcie władzą króla polskiego rozległych obszarów o odmiennej strukturze społecznej i ustroju, oddało w ręce Kazimierza Wielkiego niezwykle dogodne narzędzie ułatwiające kreatywny wpływ na osobowy skład elity urzędniczej, przede wszystkim Małopolski. Peryferia ruskie stały się w latach 1349–1434 polityczną areną, w oparciu o którą zarówno królowie, jak i możnowładcy, realizowali swe polityczne koncepcje oraz błyskotliwe nieraz kariery.